



# HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 5 december 2024

Mål nr  
T 385-23

## **PARTER**

### **Klagande**

RN

Ombud: Advokat PBO

### **Motparter**

1. Kammarkollegiet

Box 2218

103 15 Stockholm

2. Länsstyrelsen i Blekinge län

371 86 Karlskrona

3. Länsstyrelsen i Kronobergs län

351 86 Växjö

4. Tingsryds kommun

Box 88

362 22 Tingsryd

**SAKEN**

Ansökan om omprövning för moderna miljövillkor

**ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE**

Svea hovrätt, Mark- och miljööverdomstolens dom 2022-12-16 i mål  
M 5221-21

---

**DOMSLUT**

Högsta domstolen förklarar att verksamheten vid Gäddeviksås kvarn kan omfattas av en sådan särskild rättighet som avses i 5 a § lagen (1998:811) om införande av miljöbalken, trots att verksamheten vid ikraftträdandet av bestämmelsen omfattades av ett lagakraftvunnet och gällande förbud.

Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd i målet i övrigt, undanröjer Mark- och miljööverdomstolens dom och lämnar tillbaka målet dit för fortsatt handläggning.

**YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.**

RN har yrkat att Högsta domstolen ska fastställa mark- och miljödomstolens dom innebärande att verksamheten vid Gäddeviksås kvarn uppdateras med moderna miljövillkor, alternativt lämna tillbaka målet till Mark- och miljööverdomstolen för ny prövning.

Kammarkollegiet, Länsstyrelsen i Kronobergs län och Tingsryds kommun har motsatt sig att Mark- och miljööverdomstolens dom ändras.

Länsstyrelsen i Blekinge län har avstått från att yttra sig.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 8.

## **DOMSKÄL**

### **Bakgrund**

1. RN äger fastigheterna G 1:34 och M 1:50 i Tingsryds kommun. På fastigheterna finns anläggningen Gäddeviksås kvarn, ett s.k. strömkraftverk. Vid anläggningen har RN bedrivit vattenverksamhet för produktion av vattenkraftsel. På platsen har vattenkraft använts sedan 1700-talet, först för drift av kvarnar och senare även av sågverk. På 1930- respektive 1940-talet installerades två turbiner för produktion av elkraft.

2. För att bedriva vattenverksamhet krävs som utgångspunkt tillstånd enligt miljöbalken. Enligt 5 § lagen (1998:811) om införande av miljöbalken ska ett beslut om bl.a. tillstånd och godkännande enligt äldre lag fortsätta att gälla och då anses meddelat med stöd av motsvarande bestämmelser i balken.

3. Länsstyrelsen, som är tillsynsmyndighet för sådan vattenverksamhet som är aktuell i målet, förelade i december 2013 RN att upphöra med turbinverksamheten senast den 30 april 2015, om han inte vid samma datum hade ansökt om tillstånd för vattenverksamhet avseende vattenkraftproduktion genom turbindrift och lagligförklaring av anläggningen. Föreläggandet fick laga kraft. Någon ansökan gjordes inte, vilket medförde

att förbudet mot att använda turbinerna började gälla. RN rättade sig efter förbudet men fortsatte att underhålla anläggningen, vilket bl.a. innefattade att han genomförde en reovering.

4. Den 1 januari 2019 trädde ny lagstiftning i kraft som syftar till att tillståndspliktig vattenverksamhet för produktion av vattenkraftsel ska ha moderna miljövillkor. Med moderna miljövillkor avses som utgångspunkt att tillståndets villkor eller bestämmelser till skydd för människors hälsa och miljön har bestämts enligt miljöbalken genom en dom eller ett beslut som inte är äldre än 40 år (se 11 kap. 27 § miljöbalken). För prövningen av moderna miljövillkor ska finnas en nationell plan som beslutas av regeringen (se 11 kap. 28 §).

5. Samtidigt infördes en ny bestämmelse – 5 a § – i införelagen. Enligt denna ska en verksamhet som bedrivs i enlighet med en urminnes hävd, ett privilegiebrev eller vissa andra särskilda rättigheter att förfoga över vatten anses bedrivas med stöd av en rättighet som har tillkommit enligt motsvarande bestämmelser i miljöbalken eller i föreskrifter som har meddelats med stöd av miljöbalken, om inte något annat följer av införelagen eller av föreskrifterna.

6. Efter att den nya lagstiftningen hade trätt i kraft anmälde RN verksamheten vid Gäddeviksås kvarn till den nationella planen. Han ansökte därefter om att verksamheten skulle uppdateras med moderna miljövillkor, och i andra hand om att nytt tillstånd för verksamheten skulle ges. Mark- och miljödomstolen, som bedömde att verksamheten bedrevs med stöd av en urminnes hävd, biföll RNs förstahandsyrkande och bestämde moderna miljövillkor för verksamheten.

7. Mark- och miljööverdomstolen har undanröjt mark- och miljödomstolens dom. Enligt domstolen innebar länsstyrelsens förbud att det inte längre fanns någon rätt att bedriva vattenverksamhet för produktion av vattenkraftsel vid Gäddeviksås kvarn, och eventuell tidigare rätt att bedriva verksamheten fick därmed anses utsläckt. Verksamheten kunde därför inte anses bedrivas i enlighet med urminnes hävd eller någon av de andra rättigheter som nämns i 5 a § införandelagen. Till följd av det saknades förutsättningar att bestämma moderna miljövillkor för verksamheten.

### **Prövningstillståndet**

8. Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd i frågan om huruvida verksamheten vid Gäddeviksås kvarn kan omfattas av en sådan särskild rättighet som avses i 5 a § införandelagen, trots att verksamheten vid ikraftträdandet av bestämmelsen omfattades av ett lagakraftvunnet och gällande förbud. I avvaktan på den prövningen har frågan om prövningstillstånd ska meddelas i målet i övrigt förklarats vilande.

### **Tillstånd till vattenverksamhet**

9. Ett tillstånd enligt miljöbalken att bedriva vattenverksamhet har rättskraft och gäller mot alla. Tillstånd kan dock återkallas under vissa närmare angivna omständigheter. (Jfr 24 kap. 1 och 3 §§.)

10. Genom 5 a § införandelagen har avsetts att förtydliga att en verksamhet som bedrivs i enlighet med bl.a. en urminnes hävd ska anses bedrivas med stöd av en rättighet som har tillkommit enligt motsvarande bestämmelser i miljöbalken. Syftet med förtydligandet är att de verksamheter som i dag bedrivs med stöd av sådana äldre rättigheter inte

ska behöva tillståndsprövas som om verksamheterna ännu inte hade påbörjats. I stället ska verksamheterna komma in i ett system där den äldre rättigheten synliggörs och erkänns. Rätten att bedriva verksamheten ska i sådana fall anses ha samma rättskraft som ett tillstånd som tillkommit genom ett beslut eller en dom enligt miljöbalken. (Jfr prop. 2017/18:243 s. 110 och Civilutskottets betänkande 2017/18:CU31 s.18 f.)

### **Urminnes hävd**

11. Rättsinstitutet urminnes hävd är numera avskaffat. Äldre rättigheter som har tillkommit genom urminnes hävd består emellertid fortfarande. För att en verksamhet vid tillämpningen av 5 a § ska anses bedrivas i enlighet med en urminnes hävd krävs enligt förarbetena att den ska ha påbörjats senast i början av 1880-talet. (Se prop. 2017/18:243 s. 236 och ”Girjasdomen” NJA 2020 s. 3 p. 135 och 140.)

12. Vattenverksamhet kan anses vara bedriven enligt urminnes hävd även om den teknik som används för att utvinna vattenkraft har förändrats över tid (jfr a. bet. s. 18 f.). Att t.ex. turbiner för elproduktion installerats vid ett senare tillfälle i en äldre vattenverksamhet behöver alltså inte innebära att verksamheten inte längre bedrivs enligt en urminnes hävd.

13. För att redan etablerad urminnes hävd ska upphöra att gälla krävs antingen att rättighetsinnehavaren efterger sin rätt eller att rättigheten utsläcks genom lagstiftning eller expropriation. Såväl ett eftergivande som ett utsläckande måste vara tydligt och definitivt. (Se ”Girjasdomen” p. 215.)

### **Tillsyn enligt miljöbalken**

14. Det är länsstyrelsen som är tillsynsmyndighet för vattenverksamheter för produktion av vattenkraftsel. Tillsynsmyndigheten ska kontrollera att miljöbalken samt föreskrifter, domar och andra beslut som har meddelats

med stöd av balken följs samt vidta de åtgärder som behövs för att åstadkomma rättelse. Tillsynen ska säkerställa syftet med balken och föreskrifter som har meddelats med stöd av balken. Tillsynsmyndigheten kan besluta om förelägganden och förbud. (Se 26 kap. 1, 3 och 9 §§ miljöbalken.)

### **Verkan av ett tillsynsbeslut**

15. Ett föreläggande eller förbud som har beslutats med stöd av 26 kap. 9 § är normalt att se som ett betungande förvaltningsbeslut. Sådana beslut omfattas inte av rättskraft utan kan ändras av den beslutande myndigheten om det finns skäl för det. Om föreläggandet eller förbudet upphävs kan vattenverksamheten fortsätta med stöd av den rätt som sedan tidigare föreligger. Någon ny ansökan om tillstånd krävs inte. Ett föreläggande eller förbud enligt 26 kap. 9 § har alltså inte samma verkan som en återkallelse av ett tillstånd enligt 24 kap. 3 §.

16. I regel har ett tillsynsbeslut inte heller någon prejudiciell verkan i förhållande till en domstols prövning av de frågor som har prövats i beslutet. En tillsynsmyndighets bedömning att en verksamhet bedrivs utan ett tillstånd eller en med tillstånd jämställd rättighet är således inte bindande för domstolen när den i ett annat sammanhang prövar den frågan. I stället ska domstolen då förutsättningslöst pröva tillståndets eller rättighetens existens.

17. Enligt övergångsbestämmelserna till lagändringen om moderna miljövillkor för tillståndspliktig vattenverksamhet för produktion av vattenkraftsel ska äldre bestämmelser fortfarande gälla för handläggningen och prövningen av mål och ärenden som har inletts före ikraftträdandet

(se SFS 2018:1407). Om ett föreläggande har fått laga kraft före lagändringarnas ikraftträdande är det ärendet avslutat, och det träffas alltså inte av övergångsbestämmelserna. Handlar föreläggandet om att söka tillstånd för något som inte längre kräver en tillståndsansökan, har föreläggandet därmed förlorat sin betydelse. (Jfr a. bet. s. 23.)

### **Bedömningen i detta fall**

18. RN har gjort gällande att verksamheten vid Gäddeviksås kvarn bedrivs enligt urminnes hävd, som utgör en sådan särskild rättighet som avses i 5 a § införandelagen.

19. Tillsynsmyndighetens beslut 2013 att förelägga RN att ansöka om tillstånd fick laga kraft. Eftersom RN inte följde föreläggandet inträdde ett förbud mot att fortsätta verksamheten. Även om tillsynsärendet var avslutat gällde förbudet fortfarande när bestämmelserna om moderna miljövillkor trädde i kraft. Varken föreläggandet eller förbudet har dock inneburit att den rätt som han kan ha haft att dessförinnan bedriva vattenverksamhet för produktion av vattenkraftsel har utsläckts (se p. 15). Att han till följd av förbudet avbröt produktionen medförde inte heller att han kan anses ha tydligt och definitivt eftergett sin rätt att bedriva verksamheten (jfr p. 13).

20. Den i prövningstillståndet ställda frågan ska alltså besvaras på så sätt att verksamheten vid Gäddeviksås kvarn kan omfattas av en sådan särskild rättighet som avses i 5 a § införandelagen, trots att verksamheten vid ikraftträdandet av bestämmelsen omfattades av ett lagakraftvunnet och gällande förbud.



21. Vid den bedömningen ska prövningstillstånd meddelas i målet i övrigt, Mark- och miljööverdomstolens dom undanröjas och målet lämnas tillbaka dit för fortsatt handläggning.

---

---

---

I avgörandet har deltagit justitieråden Malin Bonthron, Eric M. Runesson, Jonas Malmberg, Christine Lager, Anders Perklev (referent).  
Föredragande har varit justitiesekreteraren Petter Selberg.